

ISSN 2587- 2001 e-ISSN 2618-6187

ANASAY

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi -Yıl:4 – Sayı:14 - Kasım 2020

koynunda büyüdük

SOSYAL HİZMET TARİHİ BAĞLAMINDA MİLASLI İSMAİL HAKKI BEY'İN ALKOL BAĞIMLILIĞI VE KURTULMANIN ÇARELERİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

MİLASLI İSMAİL HAKKI BEY'S OPINIONS ABOUT ALCOHOLISM AND OCERCOMİNG ALCOHOL ADDICTION IN THE CONTEXT OF THE HISTORY OF SOCIAL SERVICES

DOI: 10.33404/anasay.826035

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi / Research Article¹

Resul KÖSE*

ÖZ

Bağımlılık yapan maddelerden biri de alkoldür. Alkolün kullanımı çok eski tarihlere kadar dayanmaktadır. Hal böyle olunca İslam dininin de yasak saydığı bu maddenin kullanımının tamamen sonlandırılması konusunda hassasiyet gösterip fiilen ve ilmen çalışan isimlerden birisi de Doktor Milaslı İsmail Hakkı Bey olmuştur. İsmail Hakkı Bey, alkolün Osmanlı'da tamamen yasaklanması taraftarıydı. Bu yapılamazsa eğer alkol tüketimini azaltacak birtakım önerilerin Hükümet tarafından hayata geçirilmesini istemişti. İsmail Hakkı Bey, alkolün ülkede genelde eğlence için içildiğinden bunun önlenmesi için sporun geliştirilmesi, kütüphaneler, sergiler, sinema salonlarının açılması, musiki

1- Makale Geliş Tarihi: 14. 11. 2020 Makale Kabul Tarihi: 21. 11. 2020

* Öğr. Gör. Dr. Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, resul_kose80@hotmail.com/ resul.kose@sbu.edu.tr, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-4658-6778>

eğitiminin verilmesi ve dini teşkilatın ıslah edilmesi gibi birtakım önerilerde bulunmuştu. Bu öneriler, çalışma alanı insan ve toplum olan sosyal hizmet uygulamaları bağlamında günümüzde bile gerçekten uygulanabilir önerilerdi.

Anahtar Kelimeler: Milaslı İsmail Hakkı, Alkol, Osmanlı Devleti, Sosyal hizmet tarihi.

ABSTRACT

Alcohol is one of the addictive detrimental substances. The alcoholism goes back to ancient times. Alcohol consumption increased in the Ottoman Empire in the 20th century as in the rest of the world. As such, one of the names who actively and scientifically worked on the termination of the usage of this substance, which is also prohibited by the religion of Islam, was Dr. Milaslı İsmail Hakkı Bey. İsmail Hakkı Bey was in favor of banning alcohol completely in the Ottoman Empire. If this could not be accomplished, he asked the Government to implement some his proposals to reduce alcohol abuse. İsmail Hakkı Bey made some suggestions such as developing sports, opening libraries, exhibitions, movie theaters, providing music education and improving the organization of religion in order to prevent this since alcohol is generally drunk for entertainment in the country. These proposals were truly applicable even today in the context of social work, whose workplace is human and society.

Keywords: Milaslı İsmail Hakkı, Alcohol, Ottoman Empire, Social Work History.

Giriş

Alkol, tütün, esrar gibi maddeler, *“kişinin, hayatını kendi iradesi ile sürdürme ve yönlendirme özgürlüğünü kaybederek başka şeylere bağımlı hale gelmesi”* şeklinde tanımlanan bağımlılığa sebep olmaktadır. Bu bağımlılığın arka planında birçok sebep yer almaktadır (Tosun 2020: 13) İlmen, dinen ve sosyal olarak bu maddelerin insan ve toplum hayatına verdiği zararlar günümüzde artık yadsınamaz bir gerçektir. Malum olduğu üzere sosyal hizmetin çalışma alanı insan ve toplumdur. İşte yukarıda sayılan bağımlılık yapıcı maddelerin kullanımını ortadan kaldırmak için devletin ve toplumun insanlara yapmış olduğu yardım sosyal hizmetin doğrudan görev sahasına girmektedir.

Alkol/içki kullanımının çok eski tarihlere kadar dayandığı bilinen bir gerçektir. Alkol kullanımı günümüzde farklı toplumlarda da olsa genelde ilk defa

14-15 yaşlarında başlamaktadır. Bu durum üzerinde kültürel farklılıklar, ailelerin alkole bakışı ve kitle iletişim araçları gibi faktörler etkili olmaktadır (Kasatura 2020: 87-101). Günümüzde bu maddenin kullanılmasını engellemek için Türkiye’de devlet ve birçok sivil toplum kuruluşu yoğun mesai harcamaktadır. Böylelikle özelde bireye genelde ise topluma yardım edilerek sosyal hizmet görevi ifa edilmeye çalışılmaktadır. Esasında tarih boyunca farklı tarihlerde de alkol bağımlılığına karşı bir takım tedbirler alınmıştır. Osmanlı son döneminde alkol tüketimi türlü sebeplerle artış kaydedince bu konudaki hassasiyet de artmıştı. Bu bağlamda 1911 yılında merkezi İstanbul’da olmak üzere “*Osmanlı Men’i Müskirat Cemiyeti*” kurulmuştu. Cemiyetin kuruluş maksadı ahaliyi içki kullanımından vazgeçirmektir. Bu maksada ulaşmak için Cemiyet, yapacağı ilanlarla içkinin zararlarını anlatacak, eğitim verecek, konferanslar tertip edecek, gazete makaleleri ve risaleler yayımlatacaktı (Sırat-ı Müstakim, 19 Şubat 1327) O dönemde içkinin kullanımına karşı savaş açan isimlerden birisi de Milaşlı Doktor İsmail Hakkı Bey idi. Hakkı Bey, bir hekim olarak alkol kullanımını ortadan kaldırmak için mesleki anlamda çalışırken aynı zamanda kaleme aldığı kitaplar ve makalelerle birlikte bulunduğu her fırsat ve ortamda alkol kullanımını ortadan kaldırmaya dair yoğun bir çaba sarf etmişti.

1. Milaşlı İsmail Hakkı Bey’in Hayatı ve Eserleri

İsmail Hakkı Bey, Milaşlı Tüccar Hacı Mehmed Ağa’nın oğlu olarak Aydın vilayetinin Milas kasabasında dünyaya gelmişti. Burada, sıbyan mektebinde dini ilimleri ve rüştiyedeki dersleri tahsil ettikten sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyede eğitim görmüş, 20 Mart 1890 tarihinde doktorluk diploması almıştı. Arapça, Farsça, Türkçe ve Fransızca bilen Hakkı Bey, mezuniyet sonrasında ilk önce Milas kasaba doktorluğuna tayin olundu. 1892 yılında Muğla Belediye tabipliğine getirildi. Daha sonra 1896 yılında Kastamonu vilayetinde İnebolu Kasabası Frengi Hastanesi tabipliği görevinde bulundu. Hakkı Bey, 1901 yılında Bursa vilayeti Sıhhiye Müfettişliği, 1905 yılında Şam Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye Müdüriyetine tayin olunmuş ve 1906 yılına kadar bu görevde kalmıştı. Hakkı Bey, burada Beyrut Vilayeti Sıhhiye Müfettişliğinde de bulunmuştu (BOA DH.SAİDd. 71, 277). Daha sonra çeşitli vazifelerde bulunan Hakkı Bey, Aydın Vilayeti Sıhhiye Müdürlüğü görevinin ardından 1920 yılının Kasım ayında Sıhhiye Müfettişi Umumiliği, (BOA, BEO, 466– 349546) 20 Mayıs 1924 tarihinde Batı Anadolu Sıhhiye Müfettişliği görevlerine getirildi. (BCA, Fon Kodu: 30 11 1 0, Yer No: 5 14 12). Hakkı Bey en son Bitlis sıhhiye müdürüken

1929 yılında emekliye ayrılmış (Meydan Larousse, C 13, s.563) bundan sonraki kalan ömrünü eser neşretmekle tamamlamıştır.

İsmail Hakkı Bey, tıp ve dil alanında 3'er dini alanda da 10 olmak üzere toplamda 16 kitap kaleme almıştı (Çatalbaş 2014). Tıp alanında verdiği eserler: «*Frenji İleti Hakkında Herkese Elzem Olan Malumat*» (Milaslı 1317), «*İçki Beliyyesi ve Kurtulmanın Çareleri*» (Milaslı 1333), «*Malarya Yani Sıtma Hakkında Kimler Neler Bilmeli*» (Milaslı 1341).

Dil alanında verdiği eserler: «*Tamim-i Maarif ve Islah-ı Hurûf*» (Milaslı 1324), «*Yeni Yazı ve Elifbasi*» (Milaslı 1324), «*Yeni Harflerle Elifba*» (Milaslı 1333).

Dini alandaki eserler: «*Namazın Tıbben Faydası*» (Milaslı 1316), «*Din-i İslam ve Ulum ve Fünun*» (Milaslı 1327), «*Kur'an Tercüme Edilebilir Mi? Ve Yeni Vaide Fatiha Tercüme ve Tefsiri*» (Milaslı 1335), «*Hakikat-i İslam*» (Milaslı 1341), «*İslam Dininde Etlerin Tezkiyesi*» (Milaslı 1933), «*Kur'an'a Göre Hazreti İsa'nın Babası*» (Milaslı 1934), «*Hıristiyanlık ve Müslimanlık*», (Milaslı 1935), «*Kur'anın Mucizeleri ve Mütaşabih Ayetlerin Tefsirleri*» (Milaslı 1935), «*Kadir Gecesinin Doğru Manası Nedir ve Asıl Sevabı Nereden Geliyor?*» (Milaslı 1936), «*Dinimizi Bilelim ve Bildirelim*» (Milaslı 1946).

2. Milaslı İsmail Hakkı Bey'in Alkol Bağımlılığı ve Kurtulmanın Çarelerine Dair Görüşleri

Milaslı İsmail Hakkı Bey, alkol tüketiminin zararları konusuna tespitlerimize göre ilk olarak, 1909 yılında kaleme aldığı «*Din-i İslam ve Ulum ve Fünun*» adlı eserde değinmişti. Bu eserde İslam'ın yasak saydığı maddeleri sayarken alkol bahsine çok geniş yer ayırmıştı. Hakkı Bey, eserinde alkol tüketiminin o yıllarda medeni milletlerce ne derecede görülmeye başladığını aktarırken aynı zamanda Batılı ilim adamlarının da ilmi tespitlerine dayanarak alkolün zararlarından bahsetmişti (Milaslı 1327: 53-88; Milaslı, Sebilürreşad, 1 Mayıs 1335). Ancak bu eserde alkolün zararları bahsi sadece bir bölüm olarak ele alınmıştı. Hakkı Bey'in alkol bağımlılığı ve bu bağımlılıktan kurtulmaya dair görüş ve önerileri, ayrıntılı bir şekilde müstakil olarak yayımlanan «*İçki Beliyyesi ve Kurtulmanın Çareleri*» adlı eserin yanı sıra daha sonra da kaleme aldığı birçok makalede yer almıştı.

İsmail Hakkı Bey, «*içinde az çok alkol bulunan yani az çok sarhoşluk verebilen her içilir şeye içki*» demektedir. O'na göre içki eskiden beri üzüm, hurma ve elmadan yapılagelmişti (Milaslı 1333: 1-24)

2. Tababet Noktasından Alkolizm

İsmail Hakkı Bey, alkolün dinen yasaklı bir madde olmasının yanında, tabip kimliğinin de etkisiyle özellikle tıbbi yönden sağlığa zararları üzerinde her yayınında fazlasıyla durmuştu. O'na göre alkolün hücreler üzerinde tesiri vardı. Kişi genelde neşelenmek için alkol almaktaydı. Bunun neticesi olarak hücreler daha hızlı çalışmaya başladılar. Alkolün rağbete mazhar olmasına başlıca sebep buydu. Ancak bu durum uzun sürmez kısa bir zaman sonra gittikçe artan bir durgunluğun ardından tembellik gelir. Alkolün bu tesiri bütün aza ve vazifelerde görülen bir durumdur (hazım, dolaşım, teneffüs, yiyip içme, şuur, zekâ vs.). Bunlardan en kötüsü zekânın halidir. Başta görülen yalancı neşe ve kuvvete aldanıp *“ahmakça tuzağa düşmesi doğrusu zekâyâ yakışmayan bir haldir.”* Ancak insanlar neşelenmek için içkiyi ilk aldıktan sonra bunu tekrar tekrar arttırarak almaya devam ederler. Bir müddet sonra hücreler bozulduğundan sersemlik gelir, biçare adam şuurunda bir zekâ alevi elde etmek ümidiyle içkiyi arttırır ve devam ettirmeye mecbur olur. Bir vakit sonra ne kadar fazla içse maksadına nail olamadıktan başka ahmaklığı, sersemliği artarak adeta insanlıktan çıkardı (Milaslı 1333: 24-25).

İsmail Hakkı Bey'e göre alkol uzuvlar üzerine iki suretle tesir etmekteydi. Birincisi doğrudan tesirle hücreleri değiştirmesi, diğeri uzun zaman devam eden tesirle derin ve devamlı değişiklikler yapmasıydı. Alkolün doğrudan tesirleri sarhoşluk ve müzmin sarhoşluk olarak tanımlanmaktaydı. Aşırı surette alkol tüketmek sarhoşluk demektir. Hakkı Bey'e göre aşırı sarhoşlukta hücreler uzun zaman zehirle temasta kalmamış olduğundan azalar kalıcı surette bozulmaz, içki tekrar edilmezse bir süre sonra sıhhat geri yerine gelir. Fakat müzmin sarhoşlukta böyle değildi. Müzmin sarhoşluk, insanların yalnız yemeklerde bir miktar şarap veya birayı yemeklerden evvel iştah açıcı diye alınan bir kadeh içki yahut misafirlikte kişiye ikram edilen likör içme idi. Bu şekilde alınan içkiler de alkol ve zehirdi. Bu şekilde alkol almak sarhoşluktan hiçbir farkı olmayan bir şeydi (Milaslı 1333: 27-29).

Hakkı Bey, mide, bağırsak, karaciğer, akciğer ve nefes borusu bozukluklarıyla kalp hastalıklarına alkol alımının dolaylı olarak etki ettiğini iddia etmekteydi (Milaslı 1333: 30-36).

3. Alkolün Nesil Üzerine Etkisi

Alkolün en önemli fenalıklarından biri de zararının alan kişiyle sınırlı kal-

maması onun soyundan gelen kişilere, nesline de dokunmasıydı. Hakkı Bey, bu zararın iki türlü olduğunu düşünmekteydi. Birincisi neslin sayısı, diğeri kıymeti idi. Sayı bakımından alkol nesle iki türlü zarar vermekteydi. Birincisi alkol alanların vaktinden evvel ölmesi, ikincisi kullananların evlatlarının az olmasıydı. Alkol alanların evlat ve torunları dünyaya az geldiği gibi bunların sıhhati de diğer insanlara göre geri olmaktaydı. Bunların beşte biri çeşitli hastalıklara kolayca yakalanıp daha ilk yaşlarında vefat ediyordu. Hakkı Bey, alkol alanların evlat ve torunlarında birçok hastalık çıktığını, herkesin kendi memleketi dâhilinde bulunan içkililerin evlatlarına ne olduğunu düşünüp araştırması durumunda, bunların çoğunluğunun ya küçük yaşta öldüğünü ya da ya veremli ya mecnun ya canı ya da ahlaksız olduğunu ancak pek azının normal bir halde olduğunu iddia etmekteydi (Milaslı 1333: 35-36)

4. Sosyal ve İktisadi Noktalardan Alkolizm

Alkol alınması aile ve topluma da zararı dokunan bir husustu. Aileye dokunması öncelikle maddi konuda ele alınmalıydı. Hakkı Bey, alkol tüketen kişilerin her gün vermek durumunda olduğu ücretin yılda toplamda azımsanmayacak bir para olduğunu, alkol tüketen çoğu insanın ona verdiği ücretle bütçesinin açıldığını ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılayamadığını, bu sebeple onların sıhhatlerinin bozulduğunu ve ailenin perişan olduğunu düşünmekteydi. İçki yalnızca fuzuli masrafa sebep olan bir şey değildi. Aynı zamanda kazancı eksiltiyordu. Çünkü vücudun çalışmaya kabiliyetini azalttığı gibi verdiği sık sık rahatsızlıklar sebebiyle de işlere mani oluyordu. Fransa'da bu yüzden geri kalan işlerin verdiği yıllık zarar elli milyon lira civarında hesaplanmıştı (Milaslı 1333: 37)

Hakkı Bey, alkol alımının ahlaki bozduğu ve insanı huysuz ettiğinden ahlaki sefaletle de yol açtığını düşünüyordu. Alkol kullananların akılları, muhakemeleri zayıflıyordu. Bu sebeple bunlar sabırsız oluyor, pek çok insana zarar veriyordu. Toplumdaki birçok suç ve cinayet ekseriya içkililer tarafından işleniyordu. Alkol alımı kişiye zevk ve eğlence için de cesaret veriyordu. Bu da bu işlerde sık görülen bel soğukluğu ve frengi hastalıklarına kolay yakalanmayı arttırıyordu. Hakkı Bey, zevk ve eğlence hastalıklarına tutulanların pek çoğunun alkol alanlar olduğunun istatistiklerce anlaşıldığını yazarken “*işret (içki içme) frengi ateşinin körüğüdür*” demişti (Milaslı 1333: 38).

Alkol tüketiminin topluma etkisi konusunda Hakkı Bey, bir şahsın alkol almasının tüm millete tesir ettiğini, o sebeple herkes için içki aleyhinde bu-

lunmanın bir hak olmaktan ziyade bir vazife olduğunu düşünmekteydi. Çünkü sosyal hayatta her şahsın hayatı diğerlerinin hayatı ile ortaktı. İçki içenin türlü türlü sebeplerle başkalarına zarar vermemesi mümkün değildi. İçki içenler evlat ve torunlarına zarar verdikleri gibi türlü suçları işleyebilir ve toplum üzerine yük olurlardı. Bu sebeple bir kimse velev az miktarda da olsa içki içen birisini gördüğü zaman onu münasip bir suretle men etmekle mükellefti. Hakkı Bey, bu mükellefiyeti içkinin verem hastalığına sebep olmasını örnek göstererek güçlendirmek istemişti. Verem hastalarının çıkardığı balgamlar nasıl ki diğer insanların bu hastalığa yakalanmasına yol açıyorsa, vereme sebep olan şeylerden alkol de bir kişi tarafından az ve kendi kendine hanesinde içilse dahi men edilmesinin herkesin vazifesi olduğunu düşünmekteydi. Hakkı Bey, Fransa’da yıllık verginin önemli bir kısmının (yıllık 300 milyon frank) içki rüsumu olduğu, bu sebeple içki ticaretinin devlet için önemli bir gelir kapısı olduğu, ancak Osmanlıda rakı ve şarap ticareti yapan kimse olmadığından alkolün tamamen kaldırılmasının devleti iktisaden bir zarara sokmayacağını düşünmekteydi. Bu içkiler dışardan gelmekteydi. Hatta iktisaden faydası olsa bile diğer zararları düşünülduğünde terk edilmesi gerekirdi. Yine Hakkı Bey, içkinin sebep olduğu vefatlar, neslin bozulması, mahvına sebep olan halleri ve daima artan mecnunların, suçluların, ahlaksızların, hastaların, veremlilerin, sakatların, sıskaların hep millet üzerine yük olduğu düşünülduğünde vatani *“pek fena tahrip eden bu beliyenin define çalışma”*nın herkes için mukaddes bir borç olduğunu düşünmekteydi (Milaslı 1333: 39-42).

Hakkı Bey’e göre içkiler, kuvveti, hazmı ve iştahı arttırmak, yorgunluğu gidermek, soğuğa karşı dayanıklı olmak hatta fena havalı yerlerde güya havanın zararlı tesirlerine mani olmak gibi bir işe yaradığı kastıyla yahut keyif ve neşe verici, can sıkıntısını giderici gibi maksatlarla içilmekteydi. Hakkı Bey, bu konularda yanlış bilinen hususlara açıklık getirmeye çalışmıştı. Ardından Osmanlıda içki içenlerin çoğunluğunun ne için içtiğini bilmeyerek içtiklerini, bunların nasihate muhtaç kimseler olduklarından hükûmetin bunlara vesayet ve babalık etmesi gerektiğini bunun da ancak memleketten içkileri kaldırmakla mümkün olacağını düşünmekteydi. Hakkı Bey, o tarihlerde Anadolu’da içkinin kasaba merkezlerinden başka köylere kadar yayıldığını ve gittikçe kullanımının hızlı bir şekilde artış kaydettiğini ifade etmiş, Antalya’ya son dört sene zarfında giren ve resmi kayıt ile sabit olan muhtelif içkilerin miktarlarını örnek vererek iddiasını güçlendirmişti.

Tablo 1: Antalya'ya 1326 ve 1329 yılları arasında giren içki miktarları

Sene	Bira (şişe)	İspirto (kg.)	Konyak (kg.)	Şarap (kg.)	Rakı (kg.)
1326	816	13.135	1.608	16.092	37.127
1327	3.496	12.243	2.403	7.378	40.515,5
1328	7.679	14.202	2.886	11.335	40.139
1329	14.520	12.291	2.923	23.998	64.230

Hakkı Bey, Antalya'da içki tüketiminin ne denli arttığına bu rakamlarla vurgu yaptıktan sonra bu miktarların yalnız Antalya merkezine gelenler olduğunu, civar iskelelere gelenlerin hariç olduğunu yazmıştı (Milaslı 1333: 41-46)

5. İçkiye Karşı Mücadele Nasıl Yapılmalı

İsmail Hakkı Bey, içkinin en çok Fransa'da tüketildiğini, orada 82 kişiye bir meyhane düştüğünü, bu durumun İngiltere'de 430, Almanya'da 246, İsveç'te 5.000, Norveç'te 9.000 kişi şeklinde olduğunu yazarken Osmanlı'da içkinin millet için bir bela teşkil ettiğinden bahisle her halde bu beladan kurtulmak için ehemmiyetle çalışmak gerektiğini düşünüyordu. Hakkı Bey, Avrupa'da içkiye karşı savaş için ilk olarak rakı, konyak gibi kuvvetli içkilerin katiyen men'i, şarap ve bira gibilerin yapıldıkları ve satıldıkları yerlerin sınırlandırılması ve alenen sarhoşlukları görülenlerin kanunla cezalandırılması ve bu kanunun tamamen tatbiki hususlarının temini, ayyaşların ana ve babalarından kalacak mirastan mahrum edilmesi, içki yüzünden hasta, sakat ve illetli düşenlere edilecek yardımın azaltılması ve sarhoşlar için ayrı hapisaneler yapılması gibi kanunların teklif edildiğini aktarmıştı. İçki üzerine ağır vergi koymak usulünün ve içki imalinin hükûmet tarafından inhisara alınmasının yetmediği anlaşılmıştı.

Avrupa'da ikinci olarak amele ve fakara esnafının yatacakları, çalışacakları yerlerin ıslah edilerek bunlar arasında içkinin desteklenmesi ve teşvikine engel olunması, askerlerin sağlığa uygun ve içkiye rağbetten men edecek güzel ve eğlenceli surette toplanabilmeleri yolunu bulmak ve askerlerin yemeklerine tatlılar ilave etmek gibi tedbirlere müracaat ediliyordu. Avrupa'da kültürel ve ekonomik olarak üstün sınıf içkinin zararlarını bildiği için içki aleyhindeki propagandaların en mühim kısmı amele sınıfına yapılıyordu. Bunun için en fazla amele kısmının işlerini bitirdikten sonra evlerine dönmeleri ve evlerinde kalmaları için meskenlerinin ıslahı, sıhhi ve ucuz fukarahanelerin çoğaltılması düşünülmüş ve bu bağlamda kanunlar yapılarak muvaffak olunmuştu. Yine

sıhhi fukara lokantaları, fukara amele parkları yapılarak meyhanelere devamın önü alınmaya çalışılmıştı. Fakat bu hususta en etkili olan bir şey de kadınların ev kadını olmasını temin etmek olduğundan her yerde kadınlara Amerikalı ve Anglosakson milletine mensup kadınların haiz olduğu vasıfları edindirmek tavsiye olunmaktaydı. Bu kadınlar kocalarını evde tutmak ve meyhaneye, dışarıya gitmemesini temin için temizliğe, odanın nizam ve intizamına, yemeğin gayet iyi olmasına ve daima güler yüzlü, cazibeli bulunmaya dikkat ve ihtimam ettiklerinden oralarda aile hayatı pek güzel tesis etmişti.

İsmail Hakkı Bey, Osmanlıda en fazla içki içenlerin kültürlü ve memur sınıfından kişiler olmasından hareketle bu durumun üzülecek, utanılacak bir durum olduğunu düşünmekteydi. O'na göre küçük, büyük memurların milletin mümtaz kısmını teşkil etmesi lazım gelirken okuryazarların içki içmesinde ayrıca bir zarar vardı ki o da milletin aklı ermeyen kısmına kötü örnek olmalarıydı. Hakkı Bey, içki içenlerden bir kısmının İslam dinine inananlardan oldukları halde dinin yasakladığı içki konusunda *“ben az içerim azın zararı yoktur”* demekle kendisini gören bir cahile kötü örnek olduğunu yazmıştı. Avrupa'da amele kısmında içkinin önünü almak için ameleyi sıhhi meskenlerde yaşatarak meyhanelere gitmelerini men maksadıyla köylere giden şimendiferlerin ücretleri amele için ucuzlatılmıştı. Amele bu sayede kır hayatı yaşadığı gibi hesaplı bir şekilde mesken sahibi de oluyordu. Diğer taraftan birtakım insafsız iş sahiplerinin amele için fazla çalıştırmak için içki içirmelerini men etmek lazımdı. Hakkı Bey, Adana ovasında ekin biçen, demir yollarında, şoselerde ve sair mahallerde yol yapan, çalışan işçilerin bu yolda içkiye alıştırıldığını aktarmıştı. Cahil insanların *“buranın havası ağır, insan içki içmezse hata olurmuş içerse sıtma tutmaz”* gibi düşüncelerle rakı ve konyak gibi şeyleri içtiğini ancak bunların aslının olmadığını aktarmış ve hükûmet tarafından sıtma mücadelesine memur kimse-lerin en önemli vazifelerinden birinin de havası ağır yerlerde veya herhangi bir surette içki içmenin faydalı olduğu hakkındaki batıl itikadı kaldırmaya çalışmak olduğunu yazmıştı. Özellikle doktorlar içkiden mutlaka uzak durmalı ve millete örnek olmalıydı. *“Zira aksi hareket millete adavet (düşmanlık), vatana ihanet, tababeti tahkir, dini inkâr ve akıl ve mantığı tezyif (değersiz görme) olur”*du.

Üçüncüsü ve en mühimi eğitimcilere ait olan kısımdı. İçki yüzünden gelen fenalıkları herkese öğretmek; mekteplerde, kışlalarda halkın, amelenin toplu bulunduğu yerlerde vaazlar, konferanslar tertip etmek, mektep müdürlerine, muallimlere, doktorlara mütefekkiirlere, milletini seven herkese ait olan

mukaddes bir vazifeydi. Bu bilinç çocuk yaşta kişilere verilirse milletin istikbali bu “*müthiş beliyeden emin olabilir*”di. Yukarıda sayılan kişiler sadece nasihat yoluyla değil kendileri de içki içmeyerek topluma örnek olmalıydı.

Yabancı memleketlerde tecrübe edilen etkili tedbirlerden biri de hiç içki kullanmayanların içkiler aleyhine cemiyetler kurmasıydı.

İsmail Hakkı Bey, az ya da çok fark etmeksizin her kim kullanırsa kullansın ahlaka ve vatanın menfaatine muhalefet etmiş ve utanç duyması gereken bir iş işlemiş olur itikadına sahip olmakla, içkinin fenalıklarını gösterir risaleler, resimler neşretmek ve yaymak gerektiği düşüncesindeydi. Özellikle doktorlar ve eğitimciler içki içmeyerek topluma örnek olmalıydı. Bu görev milletin ilim ve fen bilen, dini, hamiyeti olan aydın kesimin göreviydi. Diğer görev hükûmete ait olmalıydı. O da tesiri acil olmak itibarıyla en mühim olanıydı ki hükûmetin yalnız sarhoşluğu değil aynı zamanda içkilerin imal, ithal, satılması ve kullanılmasını da men ve bu bağlamda ağır cezalar koymasıydı. Bununla birlikte ülkede meyhaneleri tamamen kapamalı ve diğer mahallerde de içkilerin satılmasına müsaade edilmemeliydi.

İsmail Hakkı Bey, gayrimüslimlerle ecnebilerin de ülkede bu şartla yaşamaya razı olması gerektiğini belirtmişti. Zaten onların ilim ve fen konusunda ileri gelenleri de bu tedbirden fazlasıyla memnun kalacaklardı. Sefaretler ise yıl içinde kullanacakları içkilerin miktarını sene başında hükûmete bildirmeli, böylelikle yalnızca onay verilen miktarın ülkeye girmesine müsaade edilmeliydi.

İçkinin tamamen kalkmasına ülkede karşı çıkacak iki sınıf olacaktı. Bunlardan birincisi içkinin tiryakisi olanlardı. Fakat bunların çok bir ehemmiyeti yoktu. Çünkü ülkede içki içenlerin çoğu Ramazan ayında bir ay içmezlerdi. İkincisi ne yaptıklarını bilmeyerek içenlerdi. Bunlar tiryaki ve tıbben pek ziyade zehirlenmiş denilecek dereceye gelmiş değillerdi. Fakat içki kullanmanın az miktarda olsa da ne derece büyük bir rezillik olduğundan “*o kadar gafildirler ki*” bu fiilleriyle iftihar edenler bile bulunuyordu. Böylelerine biraz düşünmeleri tavsiye edilmeliydi.

Nihayet “*avam ve cahil güruhun*” içkisi vardı ki bunlar İstanbul ve çevresinde özellikle Anadolu'nun bazı şehir ve kasabalarında pek ziyade içmekteydiler. Bu adamlar ne yaptıklarını bilmeyecek terbiyeden mahrum olduklarından bunları uyandırmak için ciddi yardımlar gerekliydi. Ancak bu kişiler pek yormayacak kişilerdi. Hükûmet rakıyı kaldırırsa onlardan hiç bir şikâyet ve engelle-

me çıkmaz, bilakis memnun olurlar. Çünkü bunların çoğunluğu saf, halis niyetli, hükûmete vergisini veren askere giden adamlardı. Asıl yoracak olan kesim hepsi olmasa da memur, aydın kesimdi. Bunlar her akşam yasak olduğu halde hiç sıkılmadan rakı içen, kumar oynayanlardı. Ancak “*bereket versin ki İslam dini içkinin daha ziyade yayılmasına mani oluyor*”du. İçkinin tüketilmemesi için tamamen kaldırılması gerekiyordu. Zira yasaklama çözüm olmamıştı. Harbiye Nezaretinin içki içilmesini yasaklaması yetmemişti. Bazı mektep görmüş kişiler gazinolarda jurnal olmak korkusuyla rakıyı kahve fincanı ile içmekteydiler. Hakkı Bey, bu sebeple içkinin tüketilmesinin tamamen sonlanmasının ancak temelli kaldırılmasıyla mümkün olacağını düşünmekteydi. Eğer Meşrutiyet hükûmeti bunu yaparsa tüm milletin kendisine müteşekkir olacağını, bununla birlikte dışarıda bulunan üç yüz milyon Müslümanın sevincine mazhar olacağını, hatta İslam âleminde başka Amerika, Japonya ve daha başka diğer yerlerdeki fen ve ilim erbabının takdirlerini kazanacağını belirtmişti. Bir an önce içkinin yasaklanması ve bu yasağı ihlal edenlere karşı verilecek olan cezaları belirten kanunun çıkarılmasını istemişti. Bu yasaklama kararını Çivril kazası kaymakamı Hafız Mehmed Kamil Efendi kendi kazasına tatbik etmiş, büyük faydaları görülmüştü.

İsmail Hakkı Bey, Çivril kazasına gitmişti. Bu ziyarette herkes Kaymakamın bu icraatını methetmişti. Yalnız o kazada yerli halktan Hristiyanlık dinine mensup kimse olmadığından mesele kolay olmuştu. Hakkı Bey, oradan sonra Antalya’ya gitmişti. Orada içilen içkinin fazlalığını görmüş ve her ortamda içkinin zararlarından bahsetmişti. Bu nasihatler etkili olmuştu. Livanın gayretli mutasarrıfı Sabur Sami Bey üzerinde dahi etkili olmuştu. Sami Bey, İsmail Hakkı Bey’in talep ve mülahazalarını kabul ile bütün liva dâhilindeki meyhanelerin resmen kapatılmasını emretmiş ve keyfiyetin dini ve fenni ehemmiyetini anlatan ve aksine hareket edenlerin cezalandırılacağını mealen beyannameler yayımlatmıştı. Bu hareketin “*pek güzel*” tesiri görülmüştü. Tüm Müslüman ahali bu durumdan memnun olmuş ve teşekkürlerini bildirmişlerdi. Hristiyanların da meyhanecilerinden başkası müteşekkir olmuştu. Özellikle erkeklerin sarhoşluğundan canları yanan kadınlar, Sami Bey’den memnun ve duacı olmuşlardı. İsmail Hakkı Bey, Antalya’da bu yasaklamanın içki tüketilmesini tamamen sonlandırmadığı, içenlerin civar vilayetlerden kaçak yolla getirip kullandığını ancak önceki duruma nazaran yeni durumda içki içilmesinin önüne oldukça geçildiğini, eğer devlet her yerde yasaklarsa bu sorunun büyük ölçüde çözülebileceğini

leceğini düşünmekteydi. Hakkı Bey, içkinin yasaklanmasının Amerika'nın bazı yerlerinde, İsveç, Norveç ve İsviçre'de resmen tatbik edildiğini, Rusya gibi bazı yerlerde de hükûmetlerin bu yolda ciddi mesai sarf ettiklerinden Osmanlıda da üstelik dinin yasak saydığı içkinin yasaklanmasını istemişti (Milaslı 1333: 48-66).

İsmail Hakkı Bey, Antalya'da iken 5 Mayıs 1915 tarihinde Sebilürreşad gazetesine bir mektup yazmıştı. Mektubunda iki aydan beri alkol aleyhine çalıştığını, görüşlerinin liva mutasarrıfı tarafından uygun görülerek burada alkolün, meyhanelerin yasaklandığını, tüm Müslümanların bu durumdan memnun ve Hükümete duacı olduklarını, keyfiyetin Sebilürreşadda yayımlanarak mahalli hükümetin «*bu hayırlı himmetinden bütün âlem-i İslamı haberdar*» edilmesini rica etmişti. Hakkı Bey, böylelikle bu durumun başkalarına örnek teşkil etmesini istiyordu.

İsmail Hakkı Bey, aynı gazetede “*Müslüman Kardeşlerime*” hitabıyla bir beyanname yayımlatmıştı. Hakkı Bey, beyannameye Müslümanlara dünya ve ahiretlerini kazandıracak bazı nasihatlerde bulunacağını ifade ederek başlamıştı. Hakkı Bey, Antalya'ya gitmeden evvel 25 bin nüfuslu bu şehirde 5 kadar meyhane olduğunu zannettiğini ancak gidince 40 kadar meyhane olduğu görünce çok üzüldüğünü belirtmişti. Hakkı Bey, içki içmekle öncelikle Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamberin hadislerine karşı gelindiği için Müslümanların ahiretlerinin harap olacağını yazmıştı. İkinci olarak içki içmekle akıl ve basiret haricinde hareket edileceğini yazmıştı. Çünkü içki içmek artık tartışma götürmez şekilde insan sağlığına zararlıydı. Hakkı Bey, içkinin sağlığa verdiği zararlara da beyannameinde örnekler vermişti. Üçüncü olarak insanlığın kaidesine ters olarak nitelendirdiği alkol alma eyleminin kişinin kendisinde meydana gelen olumsuz değişiklikler ve ailesine, topluma verdiği zararlardan bahsetmişti. Dördüncü olarak o sırada devlet harp içerisinde olduğu için asker cephe düşmana karşı canla başla mücadele ederken cephe gerisinde kalan insanların İslam'ın da yasak saydığı bir maddeyi içmesinin dinen ve ahlaken doğru olmadığını belirtmişti. Hakkı Bey, bu uyarıları yaptıktan sonra kendisi gibi halkın da içkiye karşı mücadeleye katılmasını, her kim içki içen birini görürse ona hemen nasihat etmesini ve içki içenlerin daha çok sebep olduğu asayiş olaylarına karşı kanunen verilecek olan cezaların arttırılmasını istemişti (Milaslı Sebilürreşad, 8 Mayıs 1335).

İsmail Hakkı Bey'in bu mektup ve beyannamesi bazı çevrelerde hemen etkisini göstermiş ve Hakkı Bey'e destek verilmişti. Bu isimlerden birisi de Yusuf Akçura idi. Sebilürreşad'ta yayınlanan mektup ve beyanname üzerine Yusuf Akçura Türk Yurdu mecmuasına yazmış olduğu makaleler de Hakkı Bey'e açıkça destek vermişti. Yusuf Akçura, İsmail Hakkı Bey'in "himmetiyle" yalnız Antalya'da içkinin yasaklanmasının yetmeyeceğini, içkinin aleyhine kurulan cemiyetlerin çoğaltılması gerektiği, Hükûmetin de bu yasak kararını ülke sathına yaymasını istemişti. Yusuf Akçura bu makaleyi yazdıktan sonra gazetelerde İstanbul Merkez Kumandanlığının içkinin yasaklanmasına dair ve İstanbul'a mahsus emri yayımlanmıştı. Akçura, bu kararın yalnız İstanbul'a has kalmamasını istemişti. İsmail Hakkı Bey, içkinin zararları ve dinen sakıncalarına karşı içkinin ülkede genelde eğlence için içildiğinden bunun önlenebilmesi için bazı önerilerde bulunmuştu:

1 Ülkede beden eğitimine, spora hiç ehemmiyet verilmediğinden sporun her şubesinde faaliyet yürütülmesi gerekmektedir.

2. Her memlekette kütüphane ve konferans dairesi yapılmalıydı. Buralarda haftanın her günü herkes istediği kadar kitap okunmalı ve en azından haftada bir kere konferanslar verilmeliydi. Konferanslar daha çok muallimlerle doktorlar tarafından verilmeliydi. Yine esnaf, çırak ve ameleler için gece dersleri açılmalıydı. Cahil kalmış ve işsiz güçsüz gezen gençleri toplayıp onlara ilmi hal, ahlak ve medeni bilgiler, rakam, hesap gibi şeyler öğretilmeli ve hallerine uygun çıraklık ve sair işler bulunmalıydı. Milletın böyle toplanan fakara ve kimsesiz kesimlerine her derse geldiklerinde birer parça ekmek, çay, peynir gibi yiyecek vermek ve diğer münasip suretlerle yardım etmek onları bu tür faaliyetlere teşvik etmek gerekliydi.

3. Müzeler, sergiler tertip edilmeliydi. Bundan başka vilayetlerde yetiştirilen hayvanlar, üretilen sanat işleri, mensucat sergilerinin örnekleri her kasabada sergilenmeliydi. Herkes burada yetiştirdiği hububatı, mensucatu, sanat işlerini, hayvanlarını, meyvelerini, çiçekleri getirip gösterebilmeli ve bunlara kıymetler, mükâfatlar takdir edilerek bu kişiler teşvik edilmeliydi.

4. At, merkep koşuları, deve güreşleri ve saire gibi eğlenceler ve bunlara mahsus mahaller bulunmalıydı.

5. Her memlekette acilen sinematograf tesis etmeliydi. İyi seçilmiş sinemaların eğlence kadar ahlaka ve bilginin artmasına iyi hizmet ettiği bilinmekteydi.

6. Her yerde musiki eğitimi tesis etmek gerekliydi.

7. Dini teşkilatın ıslah edilmesi gerekliydi. Ahalinin içki belasından kurtulmasına hizmet edecek en büyük husus dini yaşantıya itina gösterilmesi idi. Bu hususu temin için öncelikle camileri her sınıf ahali için cazibeli bir hale getirmeliydi. Bu bağlamda yapılacak çok şey vardı. Öncelikle imamları, hatipleri ve müezzinleri en iyilerinden seçmeliydi. Hutbeler Türkçe ile karışık olmalıydı. Sonra vaazlar meselesi de çok mühimdi. Her camide mutlaka en az haftada bir kere vaaz olmalıydı. Fakat bu vaaz dinin hikmetlerine dayanan ahlak bilgisini öğretmeliydi. Ahlaksızlıklardan nefret ettirir tarzda yapılmalıydı. Vaazlarda içkinin haram olduğunu anlatırken maddi ve manevi zararlarını fenni ve âlimane bir surette sayabilmeliydi. Yine kadınların camilere sık sık gelebilmelerini ve çocuklarını da beraber getirmelerini temin için ne lazımsa yapmalıydı.

İsmail Hakkı Bey, her memlekette sohbeti, nasihati ile her türlü hareket ve irşadiyle müdavimlerinin istifade etmesini sağlayan tarikatlar olduğunu, bu tarikatların gerek bu tür faaliyetleriyle gerekse yayınlarıyla içki içilmesinin önüne geçmeye çalışmasını istemişti (Milaslı 1333: 66-80).

Bu önerilere bakıldığında İsmail Hakkı Bey'in çağının çok ötesinde günümüzde bile uygulanabilir tedbirler tavsiyesinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Eser yayımlandıktan sonra Sebilürreşad'ta yeni basılan kitap olarak okuyuculara duyurulurken millet ve vatan için pek hayırlı olan bu eser için yazara teşekkür edilmiş ve herkese tavsiye edilmişti (Sebilürreşad, 1331 Kasım). Ancak Sebilürreşad gazetesi haricinde başka hiçbir basın organında o dönem Hakkı Bey'e ve eserine destek verilmemişti. Bu duruma Hakkı Bey daha sonra sitem etmişti (Milaslı, Sebilürreşad, 1 Mayıs 1335).

Milaslı İsmail Hakkı Bey, alkol tüketimine karşı hayatı boyunca mücadele içerisinde olmuştu. 1 Mayıs 1919 tarihli Sebilürreşad gazetesindeki köşe yazısında Amerika'da hükümetin içkilerin imali, alım ve satımının Meclis kararıyla yasakladığını okurlarına duyurmuştu. Ancak bu teşebbüs Amerika'da yeni olmakla beraber o sene başlamış bir şey değildi. Birkaç seneden beri bununla uğraşılmaktaydı. Daha önce Amerika'nın bazı yerlerinde alkol yasağı vardı. Bu yasağın artık genelleşmişti. Hakkı Bey, yazının devamında bu "hayati" mesele ile çoktan beridir uğraştığını belirtmiş ve yazdığı eserler hakkında bilgi vererek Amerika'daki yasaklama kararı üzerine yaşadığı memnuniyetini köşe yazısında ifade etmişti (Milaslı, Sebilürreşad, 1 Mayıs 1335).

Hakkı Bey, 8 Mayıs 1919 tarihli Sebilürreşad gazetesindeki makalesinde de içkilerin vücuda, akla, ahlaka, aileye, nesle, iktisada ve bütün insanlığa verdiği zararlar üzerine tekrar ayrıntılı bir şekilde değinmişti. Hakkı Bey, bu makalesinde diğer ülkelerde içki kullanımının yasaklanmasına dair yapılan şeyleri aktarmıştı. Hakkı Bey, içki kullanımının ortadan kaldırılması için hem eğitimle hem de hükümetin ve Meclisin alacağı yasak kararlarıyla içki belasından kurtulabileceğini tekrardan belirtmişti (Milaslı, Sebilürreşad, 8 Mayıs 1335).

Başta Amerika olmak üzere dünyada alkol tüketimine dair alınan yasak ya da kısıtlayıcı tedbirler, bununla birlikte özellikle çalışmamıza konu olan Milaslı Doktor İsmail Hakkı Bey gibi toplumun aydın kesiminden gelen ısrarlı talepler, ülkenin yönetim kademesinde yer alan kişiler üzerinde etkili olmuş olsa gerektir ki çok değil birkaç yıl sonra Meşrutiyet hükûmeti tarafından olmasa da yeni Türk devleti tarafından 15 Eylül 1920 tarihinde 22 Sayılı “*Men’i Müskirat Kanunu*”nun çıkartılmasını sağlamıştı. Kanun’la ülkede her çeşit içki imali, ithali, satımı ve kullanımı yasaklanmıştı (Ceride-i Resmîye, 28 Şubat 1337, No 4).

SONUÇ

Bu çalışmada Osmanlı son döneminde alkol/içki tüketiminin arttığı buna karşılık ise gerek devlet idarecilerinin bazılarında gerekse aydın sınıf diye tabir edeceğimiz bazı isimlerin içki tüketilmesinin azaltılması hatta tamamen sonlandırılmasına dair çalışmalar yaptığı görülmüştür. İşte bu aydınlardan birisi de Milaslı Doktor İsmail Hakkı Bey idi. Hakkı Bey, Osmanlı’da alkol kullanımını tamamen ortadan kaldırmak için Hükûmet kararıyla alım, satım ve imalinin yasaklanmasını istiyordu. Eğer bu yapılamazsa o zaman alkol kullanımını azaltmaya dair Hükûmete ve halka bir takım tavsiyelerde bulunmuştu. Bu tavsiyelere bakıldığında içki içmenin asıl sebebi olarak görülen eğlence arayışına karşılık olarak insanların spor ve kültürel aktivitelerle eğlendirilmesi, meşgul edilmesini istemişti. Hem bu sayede insanlar sadece eğlenmekle kalmayacak aynı zamanda kültür sahibi de olacaklardı. Önerilere baktığımızda günümüzde bile bu önerilerin geçerliliğini koruduğunu ve sosyal hizmet bakımından devlet ve sivil toplum kuruluşları tarafından bu önerilerin uygulanabilir olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

1. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, Fon Kodu: 30 11 1 0, Yer No: 5 14 12

2. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, DH.SAİDd... 71, 277

BOA, BEO, 466– 349546

2. Diğer Kaynaklar

Meydan Larousse, C 13.

Sırat-ı Müstakim (19 Şubat 1327), C 4, S 103, s.438

Sebilürreşad (1331 Kasım), C 14, sa.352, s.112

Ceride-i Resmîye (28 Şubat 1337), No 4.

ÇATALBAŞ, Resul (2014/1), “Milaslı Dr. İsmail Hakkı'nın Hayatı, Eserleri ve İslam İle İlgili Görüşleri», *Artuklu Akademi*, (1), 99-129.

KASATURA, İlkay (2020), “Alkol Kullanım Boyutları ve Önlemler”, *Sosyal Hizmet ve Bütün Yönleriyle Bağımlılık*, İstanbul: 2020, 87-100.

MİLASLI, İsmail Hakkı (1317), *Frengi İleti Hakkında Herkese Elzem Olan Malumat*, İstanbul: Asır Matbaası.

MİLASLI, İsmail Hakkı (1333), *İçki Beliyyesi ve Kurtulmanın Çareleri*», Dersaadet: Hilal Matbaası.

MİLASLI, İsmail Hakkı (1341), *Malarya Yani Sıtma Hakkında Kimler Neler Bilmeli*, İstanbul: Hilal Matbaası.

MİLASLI, İsmail Hakkı (1324), *Tamim-i Maarif ve Islah-ı Hurûf*, İstanbul: A.Asaduryan Matbaası.

MİLASLI, İsmail Hakkı (1324), *Yeni Yazı ve Elifbası*, İstanbul: A. Asaduryan Matbaası.

MİLASLI, İsmail Hakkı (1333), *Yeni Harflerle Elifba*, İstanbul: Matbaa-yı Hayriye ve Şürekâsı.

MİLASLI, İsmail Hakkı (1316), *Namazın Tıbben Faydası*, İstanbul: Tahir Bey Matbaası.

MİLASLI, İsmail Hakkı (1327), *Din-i İslam ve Ulum ve Fünun*, Dersaadet: Numune-yi Tabaat.

MİLASLI, İsmail Hakkı “Müslüman Kardeşlerime”, *Sebilürreşad* (Mayıs 1331), C 14 S 339, 5-6.

MİLASLI, İsmail Hakkı (1335)“İçkilerin Amerika’da Resmi Memnuiyeti: Acaba Hangi Asrılık?”, *Sebilürreşad*, C: 16 S 410-411, 191-193.

MİLASLI, İsmail Hakkı (1335)“İçkilerin Men’ine Çalışmak Lüzumu”, *Sebilürreşad* (8 Mayıs 1335), C 16 S 412-413, 205-208.

MİLASLI, İsmail Hakkı (1335), *Kur’an Tercüme Edilebilir Mi? Ve Yeni Vaide Fatıha Tercüme ve Tefsiri*, 2. Baskı, İstanbul: Hilal Matbaası.

MİLASLI, İsmail Hakkı (1341), *Hakikat-i İslam*, İstanbul: Hilal Matbaası.

MİLASLI, İsmail Hakkı (1933), *İslam Dininde Etlarin Tezkiyesi*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.

MİLASLI, İsmail Hakkı (1934), *Kur’an’a Göre Hazreti İsa’nın Babası*, İstanbul: Ankara Matbaası.

MİLASLI, İsmail Hakkı (1935), *Hıristiyanlık ve Müslimanlık*, İstanbul: Türkiye Matbaası.

MİLASLI, İsmail Hakkı (1935), *Kur’anın Mucizeleri ve Mütaşabih Ayetlerin Tefsirleri*, İstanbul: Türkiye Matbaası.

MİLASLI, İsmail Hakkı (1936), *Kadir Gecesinin Doğru Manası Nedir ve Asıl Sevabı Nereden Geliyor?*, İstanbul: Reklam Basımevi.

MİLASLI, İsmail Hakkı (1946), *Dinimizi Bilelim ve Bildirelim*, Ankara: Yeni Cezaevi Basımevi.

TOSUN, M (2020), “Bağımlılık ve Arka Planında Yer Alan Sebepler”, *Sosyal Hizmet ve Bütün Yönleriyle Bağımlılık*,13

Oya ŐAKI AYDIN

DİJİTAL KÜLTÜRÜN “OYNANAN” MASALLARI: BRAWL STARS OYUNUNUN GREIMAS’IN EYLEYENSEL ÖRNEKÇESİNE GÖRE İNCELENMESİ

Aybike SERTTAŐ - Dorukan ÇELİK

TÜRK SİNEMASINDA AİLE KURUMUNUN TEMSİLİ VE DÖNÜŐÜMÜ

Erman AKİLLİBAŐ - Kutalmıő Emre CEYLAN

OYUNLAŐTIRMANIN PAZARLAMADAKİ GÜCÜ

Ferdi AKBAŐ

TURİZMDE BÜTÜNLEŐTİRMENİN SALİHLİ (MANİSA) ÖZELİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Onur SEMİZ

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ 19 MAYIS KUTLAMALARININ AYIN TARİHİ MECMUASI’NA YANSIMASI (1950-1955)

Hüseyin GÜNARSLAN

MYANMAR MÜSLÜMANLARININ TARİHİ

Elif İBŐİROĐLU BAYRAM

BİLGİ TOPLUMU SÜRECİNDE ŐİİRİN DÖNÜŐÜMÜ

Baőak BURAK

ADANA ULU CAMİ MİHRABI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Resul KÖSE

SOSYAL HİZMET TARİHİ BAĞLAMINDA MİLASLI İSMAIL HAKKI BEY’İN ALKOL BAĞİMLİLİĞİ VE KURTULMANIN ÇARELERİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

ANASAY

anasaydergisi@hotmail.com

